

WPOWIEDZENIA

ZDANIA

RÓWNOWAŻNIKI ZDAŃ

zawierają czasownik w formie osobowej   nie zawierają czasownika w formie osobowej (2,3)
lub wcale nie zawiera czasownika (1)

Gdzie jest Łukasz?
Czytajcie!
Rozbiłem szybę..

(1) Gdzie Łukasz?
(2) Czytać!
(3) Rozbito szybę.

Zdanie to grupa powiązanych ze sobą wyrazów tworzących zrozumiałą informację. Każde zdanie musi zawierać **czasownik w formie osobowej**.

Rodzaje zdań:

oznajmniające,

Przyjeżdżamy do Krakowa we wtorek.

pytające,

O której godzinie odlatuje samolot?

rozkazujące,

Proszę zapiąć pasy.

wykrzyknikowe.

Dostałem piątkę z fizyki!

Rodzaje zdań:

pojedyncze (zawiera tylko jedno orzeczenie),

Przyszli do nas goście.

złożone (zawiera więcej niż jedno orzeczenie)

Przyszli do nas goście i zjedliśmy razem kolację.

Zdanie złożone składa się z dwóch lub więcej zdań pojedynczych, nazywanych zdaniami składowymi. Jest tyle zdań składowych, ile orzeczeń.

Rodzaje zdań:

nierozwinięte (składa się z podmiotu i orzeczenia lub samego orzeczenia),

Idzie.

Zosia idzie.

rozwinięte (oprócz podmiotu i orzeczenia występują również ich określenia)

Mała Zosia idzie dzisiaj pierwszy raz do szkoły.

Mała Zosia idzie.

CZĘŚCI ZDANIA

Nazwa	Określa:	Pytania
Orzeczenie	Wyraża czynność	Co robi? Co się z nim dzieje? W jakim jest stanie.
Podmiot	Jest wykonawcą czynności	Kto? co?
Przydawka	Określa rzeczownik	jaki?, który? czyj? ile? czego? z czego?
Dopełnienie	Określa czasownik	pytania przypadków oprócz mianownika i wołacza
Okolicznik	Określa czasownik	patrz wykres.

Orzeczenie – to wyraz w zdaniu, który wyraża czynność lub stan podmiotu. Orzeczeniem w zdaniu jest zazwyczaj czasownik w formie osobowej.

Robiłem szybę.

Orzeczenie może być wyrażone czasownikami zakończonymi na – no, - to.

Rozbito szybę.

Orzeczenie imienne – zawsze składa się z dwóch części:– **łącznika**, czyli osobowej, odmiennej formy czasownika: *być, stać się, zostać*;

Jestem dzisiaj i jutro bardzo ***chora***.

Byłam chora

Będę

Byłbym

Bylibyśmy szczęśliwi, gdybyście przyjechali.

*Pilot samolotu **był doświadczony i mądry**, i piękny.*

*Nagle wszystko **stało się jasne**.*

– **orzecznika** – w tej roli mogą wystąpić różne części mowy (w mianowniku czy dopełniaczu, jeśli są odmienne): czyli rzeczownik, zaimek rzeczowny, przymiotnik, liczebnik, imiesłów przymiotnikowy czynny, imiesłów przymiotnikowy bierny, przysłówek i wyrażenia przymiolkowe

Może się zdarzyć, że orzeczenie imienne zostanie rozdzielone przez inne części zdania. Nie podkreślaj więc wszystkich wyrazów, które wystąpią w jego sąsiedztwie. Pamiętaj, że szukasz tylko łącznika i orzecznika.

*Mój ojciec **jest** dobrym **policjantem**.*

*Dla mnie **byłeś** zawsze **kimś** wyjątkowym.*

Podmiot – to wyraz w zdaniu, który wykonuje czynność. Podmiotem jest najczęściej rzeczownik w mianowniku (Anna stoi przed lustrem..) lub inne części mowy np. przymiotnik (Ładna stoi przed lustrem.).

- **Gramatyczny** – wyrażony rzeczownikiem lub zaimkiem w mianowniku (Kobieta weszła do domu.)
- **Logiczny** wyrażony rzeczownikiem lub zaimkiem np. dopełniaczu, występuje w zdaniach oznaczających nadmiar, niedobór czegoś – W beczkach ubyłoby wody.
- **Szeregowy** wyrażony co najmniej dwoma wyrazami (Adam i Renata czytali książkę)
- **Domyślny** - podmiot nie jest wyrażony wprost, lecz można się go domyślić na podstawie formy orzeczenia.
- **Towarzyszący**, czyli złożony z dwóch rzeczowników połączonych przyimkiem z. Pierwszy rzeczownik jest w mianowniku, drugi – w narzędniku, ale oba wchodzi w skład podmiotu.

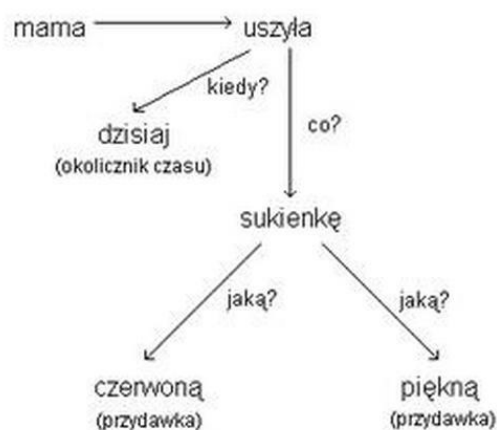
Zbyszek z Ryśkiem posprzątał pokój.
Zbyszek z Ryśkiem posprzątał pokój.

Prezydent z małżonką zapraszają wraz z osoba towarzyszącą.

- **Zdanie bezpodmiotowe** – nie występuje podmiot – Bawiono się do rana.

Wszystkie części zdania i związki między nimi można przedstawić na **wykresie zdania**. Po lewej stronie wykresu umieszcza się **grupę podmiotu**. Należą do niej podmiot i jego określenia. Po prawej stronie wykresu znajduje się **grupa orzeczenia**. Zawiera ona orzeczenie wraz z jego określeniami

Mama uszyła dzisiaj piękną czerwoną sukienkę.

Przydawka to część zdania określająca rzeczownik. Może być wyrażona rzeczownikiem, przymiotnikiem, liczebnikiem (**Dobry** człowiek idzie. **Pierwszy** zawodnik wbiegł. **Mój** zeszyt leży.).

Przydawka wyrażona przymiotnikiem występuje zwykle przed określanym rzeczownikiem (wielka litera, własny pokój. Rzadziej występuje po rzeczowniku – oznacza wówczas rodzaj, typ, odmianę czegoś (ręcznik własny – ręcznik do użytku osobistego, własny ręcznik – ręcznik konkretnej osoby)

Przydawka	Części mowy w funkcji przydawka	przykłady
Przymiotna	Przymiotnik, przyimek, liczebnik, imiesłów przymiotnikowy	<u>Wiosenne</u> słońce przygrzewało. Poprosił do klasy <u>czwartego</u> ucznia
Rzeczowna	Rzeczownik	<u>Nauczyciel.</u> polonista wszedł do klasy
Dopełniaczowa	Rzeczownik w dopełniaczu	Wokół unosiła się woń <u>kwiatów.</u>
Przymiarkowa	Wyrażenie przymiarkowe	Kupiłem rękawiczki <u>ze skóry</u>

Przydawka przymiotna najczęściej stoi przed określonym rzeczownikiem, np. Zaśpiewała piękną piosenkę (błędnie: Zaśpiewała piosenkę piękną).

Przydawkę przymiotną umieszcza się po rzeczowniku jeżeli tworzy wraz z rzeczownikiem nazwę gatunkową, nazwę klasy, np. Czytam powieść kryminalną. (błędnie: czytam kryminalną powieść)

Dopełnienie to część zdania określająca czasownik. Dopełnieniem jest najczęściej rzeczownik lub wyrażenie przymiarkowe (Dziewczyna je **śniadanie**. Jarek marzy **o podróży**.)

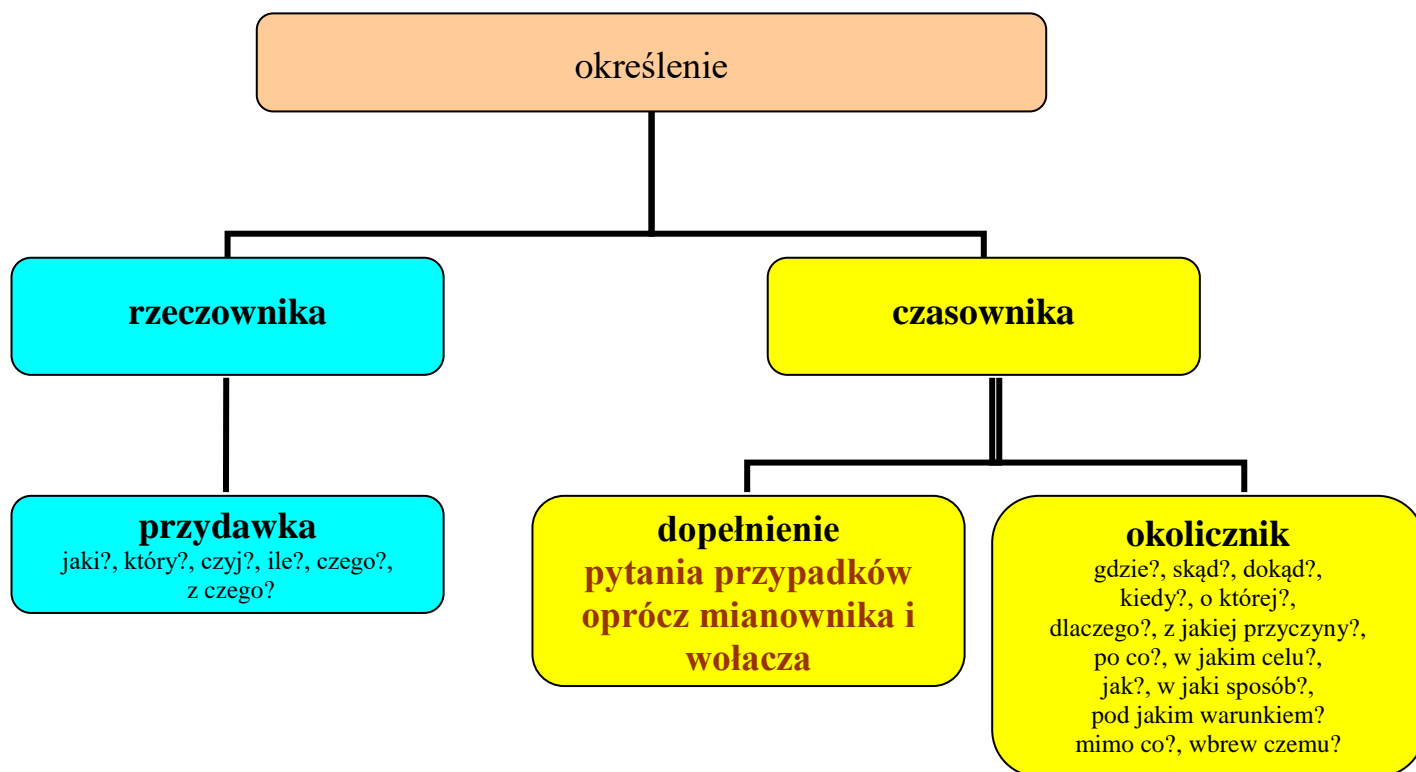
Dopełnienie bliższe	Przy zamianie ze strony czynnej na bierną staje się podmiotem	Strona czynna: Ola czyta książkę. Strona bierna: Książka jest czytana przez Olę
Dopełnienie dalsze	Przy zamianie zdania ze strony czynnej na bierną nie staje się podmiotem	Strona czynna: Podarował <u>księżnej</u> klejnoty. Strona bierna: Klejnoty zostały podarowane <u>księżnej.</u>

Okolicznik to część zdania określająca czasownik. Wskazuje na okoliczności towarzyszące danej czynności. Okolicznik może być wyrażony na przykład wyrażeniem przymiarkowym, lub przysłówkiem (Przylecę **jutro**. Wyszedł mimo **deszczu**.)

Okolicznik	Pytania	Przykłady
Miejsca	gdzie? skąd? dokąd? którędy?	Ania mieszka <u>w Krakowie</u> .
Czasu	kiedy? odkąd? jak długo?	Rozmawiała z nim <u>dzień wcześniej</u> .
Sposobu	jak? w jaki sposób?	Czytał <u>głośno</u> książkę.
Przyczyny	dlaczego? z jakiej przyczyny?	Nie przyszedł z <u>powodu choroby</u> .
Celu	po co? w jakim celu?	Zaprosiła ich <u>na śniadanie</u> .
Warunku	pod jakim warunkiem?	Niczego nie osiągniesz <u>bez nauki</u> .
Przyzwolenia	mimo czego? wbrew czemu?	Przyjechała mimo <u>choroby</u> .

Części zdania mogą być:

1. jednowyrazowe (*Janek – pisze – teraz – list*)
2. wielowyrazowe
(*Janek Kowalski – jest teraz – zajęty – pisaniem – listu – o Starym Mieście*)

Związki wyrazowe:

Związek wyrazowy to para wyrazów połączonych ze sobą znaczeniem. Jeden jest określany, czyli nadrzędny, a drugi określający, czyli podrzędny. Możemy dokonać podziału związków wyrazowych w dwojaki sposób:

1. **Związki współrzędnie** (*wsie i konie, mały a uparty*) – pomiędzy wyrazami nie możemy postawić pytania. Wszystkie wyrazy są współrzędnie (równie) wobec siebie.
2. **Związki głównie** - związek podmiotu i orzeczenie (*Wojtek idzie.*). Pomiedzy wyrazami możemy postawić pytania, przy czym można zapytać zarówno wyrazem Wojtek (Wojtek - co robi? – idzie) jak i wyrazem idzie (idzie – kto? co? – Wojtek).

Związki poboczne – związki pozostałych części zdania (*książka – jaka? – kucharska*). W tym przypadku tylko jednym wyrazem możemy zapytać o drugi wyraz. Wyraz „zadający” pytanie jest wyrazem nadrzędnym, a wyraz odpowiadający na pytanie jest wyrazem podrzędnym.

3. Wyrazy w zdaniu tworzą związki:
  - a. związek zgody – to taki związek, w którym wyraz podrzędny dostosowuje swoją formę do formy wyrazu nadrzędnego. Oznacza to, że formy obu wyrazów są ze sobą **zgodne** pod względem liczby, rodzaju, przypadku osoby. Związkami zgody są zazwyczaj związki podmiotu i orzeczenia oraz niektóre związki z przydawką (*mama kupiła, mamie mojej, panem Kowalskim*),
  - b. związek rządu to związek, w którym wyraz nadrzędny wymaga od wyrazu podrzędnego, by wystąpił w określonym przypadku. Oznacza to, że wyraz nadrzędny **rządzi** przypadkiem wyrazu podrzędnego. W związku rządu

występują dopełnienie lub przydawka (używam komputera, liść sałaty, pojemnik na cukierki, wierny ideom),

- c. związek przynależności – to związek, w którym wyraz podrzędny nie jest rządzony przez wyraz nadrzędny ani nie musi się zgadzać pod względem formy. W związku wyraz podrzędny, będący okolicznikiem, jedynie **przynależy** do wyrazu nadrzędnego (szedł daleko, zmęczony mocno, ładnie bardzo).

4. Niektóre wyrazy w zdaniu nie tworzą żadnych związków składniowych. Są to wyrazy poza związkami w zdaniu, które pełnią jednak ważne funkcje w zdaniu. Najczęściej służą zaakcentowaniu pewnych wyrazów w zdaniu albo wyrażają uczucia mówiących bądź jego stosunek do treści wypowiedzenia.

- a. wyrazy wtrącone – *owszem, co prawda, na pewno, oczywiście, tymczasem, więc, wtem,*
 b. wykrzykniki – *cześć, och, hej, ha, halo,*
 c. wołacze, czyli bezpośrednie zwroty do adresata – *Marto, słuchaczu,*

Wyrazy wtrącone wydzielamy przecinkiem lub przecinkami, albo myślnikiem. Po wyrazach wykrzyknikowych i wołaczach stawiamy przecinek lub wykrzyknik.

Zdania złożone współrzędnie zdania składowe mogą istnieć samodzielnie, jako zdania pojedyncze, wzajemnie się uzupełniają. Jedno nie określa drugiego (nie można między nimi postawić pytania) Przybyłem, zwyciężyłem, zobaczyłem.

Wsiadam do autobusu _ i _ kasuję bilet.

To samo zdanie można zapisać bez spójnika

Wsiadam do autobusu _ , _ kasuję bilet.

Zdanie współrzędne	Treści składowych zdań	Przykłady	Spójniki łączące zdania składowe	Wykres
łączone	łączność w czasie lub przestrzeni treści dwóch zdań składowych	nauczyłem się i zdałem	i , a, oraz , ani, zarazem, też ,także	___.....___
rozłączne	wykluczanie się wzajemne treści dwóch zdań składowych	Pójdę na spacer, albo obejrzę film	albo, bądź, czy, lub	----<....>---
przeciwstawne	przeciwstawianie się treści dwóch zdań składowych	Odwiedziłbym cię, ale muszę wyjechać	ale, zaś, a, jednak, natomiast, lecz	--->.....<---
Wynikowe	treść jednego zdania składowego wynika z treści drugiego zdania	Zmęczyłem się, więc wyszedłem	więc, toteż, zatem, dlatego	--->.....>---

Zdanie złożone podrzędnie składa się ze zdania **nadrzędnego** i **podrzędnego**. Zdanie podrzędne odpowiada na pytanie wynikające z treści zdania nadrzędnego. Zdanie nadrzędne na wykresie umieszczamy wyżej niż podrzędne.

1
Lubię słuchać muzyki,
jakiej?
2
która wprowadza mnie w dobry nastrój.

2
ogarnia mnie spokój.
1
Kiedy słucham muzyki,
kiedy?

1a
Muzyki,
jakiej?
2
która mi się podoba,
1 b
nie usłyszę w radiu.

Zdanie podrzędne	pytania	przykłady
podmiotowe	kto? co	Wiadomo, czym jest przyjaźń
orzecznikowe	kim jest, czym jest, jaki, jaka, jakie jest, w jakim jest stanie	Sytuacja była taka, jakiej można się było spodziewać
przydawkowe	jaki, który, czyj, ile	To jest rozwiązanie, jakiego była nam potrzeba.
dopełnieniowe	pytamy tak jak o przypadki oprócz M. i W)	Przyglądał się z uwagą (czemu), jak rosłą kwiaty
Okolicznikowe		
czasu:	kiedy, odkąd, dokąd, jak długo,	Jst spokojna, odkąd jest ze mną.
przyczyny	czemu, dlaczego, z jakiej przyczyny, powodu	Poprosiła mnie, ponieważ byłem najwyższy.
miejsca	gdzie, skąd, dokąd, którędy	Pójdę, dokąd mnie oczy poniosą.
przywolenia	mimo co, mimo czego, wbrew czemu	Byłem ostatni, mimo że biegłem co sił.
warunku	pod jakim warunkiem	Dostaniesz deser, jeśli zjesz obiad.
sposobu	w jaki sposób, jak	Zachowywała się tak, jak zwykle.
celu	po co, dlaczego, w jakim celu	Weszli, aby obejrzeć wystawę.

